الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله

٤٠٠٦

قد وقف هذه النسخة سلطاننا الاعظم والخاقان المعظم مالك البرين
والبحرين خادم الحرمين الشريفين السلطان ابن السلطان
السلطان الغازي محمود خان وقفا صحيحا شرعيا

حرره الفقير احمد شيخ زاده
المفتش باوقاف الحرمين
الشريفين
غفر لهما

الله ولي الحسنات

حمد الأمان بعدلك المعوان

حسد الزمان ببذلك المنان

الترصيع مع التجنيس

سمع الصدي بذنوبك المخضر بل

دفع الصدي بذنوبك الملآن

التجنيس التام

وحميمك الموفور مبذول لمن

للأجنبي وللحميم الداني

الناقص

بصواع بحر الجود كلتم يا عزيز

البر بر البر للإخوان

الزايد

وسعيت في تخليد ذكرك مثل ما

يسعى بتشييد المباني والبان

نوع منه

يا من لأمر الملك كاف كافل

بل حامل حام بكل مكان

المكرر

لازالت في نوب الوبال لبالي

سند الطليق ومستعان العان

المركب

ان لم ارم سعة بكم في الجاه لي

اني لمحض الجاهل الكسلان

غير المفروق

قلبي تقربكم يريد ويشتهي

عيني تقر بكم من الخلان

المطرف

انت الرضي النجه للاوغالي كم

كنت الوضي الوجه للضيفان

نوع منه

بلغت صلاتكم الصديق واترب

نقماتكم في كل جاف جان

فندي يديك غمامة ام ابحر

بهتان ان خلناه كالتهتان

الاشتقاق

لا زال ينزلني منازل همتي

افضال مغناك الذي اغناني

السجع المطرف

بيسارك المدرار اخصب مربعي

ونوالك المفضال جلّ معانِ

السجع المتوازن

بذلت يداك خزائن الاموال مذ
حفظت لديك معاقد الايمانِ

السجع المتوازي

فجحيم نارك آفة للكاشح
ونعيم دارك جنّة البلدانِ

المقلوب البعض

للقلب قبل لقائك الميمون قد
كنت المنى يمنا مدى الازمانِ

المقلوب الكل

تاريخ حمدك ليس يمحي رسمه
خيرات فضلك نجلة العمّانِ

المقلوب المجنح

نائِتْ لكُمْ فِي كُلِّ حالٍ مُبْدِيًا
مَنْ كانَ يَعرِفُ أوَّلًا مِنْ ثانِ

المَقْلُوبُ المُسْتَوِي

ألفاكَ زاجٍ إخاءَ جارٍ كافِلًا
ناجٍ مُصِحٍّ إزاءَ خَصْمٍ جانِ

النَّوْعُ الأوَّلُ مِنْ رَدِّ العَجُزِ عَلَى الصَّدْرِ

مِيزانُ عَدْلِكَ فِي الأنامِ مُعَدَّلُ
فالعَدْلُ أحْسَنُ أعْدَلِ المِيزانِ

النَّوْعُ الثّانِي

إنْسانُ عَيْنِ الدَّهْرِ مُذْ جاوَرْتُكُمْ
ذِكْرُ المَواطِنِ أُنْسُكُمْ إنْسانِ

النَّوْعُ الثّالِثُ

ظَهَرَتْ لَكَ الأعْوانُ مِنْ فَوْجِ العُلَى
اللهُ يَنْصُرُ جُمْلَةَ الأعْوانِ

النوع الرابع

خطيبك المران مع صمصامك

الهندي في قلب العدى مران

القسم الاول من النوع الخامس

اخوان صدرك ميزوا وتفردوا

من زمرة الارذال والخوان

القسم الثاني

قد صرت قرة عين ابناء الدنا

يا قدوة الاركان والاعيان

القسم الاول من النوع السادس

حزني يدوم وحسرتي ما تنقضي

لم يخل اهل الفضل من احزان

القسم الثاني

يا دافع الاحداث يا كهف الورى

كم اشتكي من صدمة الحدثان

المتضاد

صفات وجه عداك سود خلك

ولخد خلك ازهر الالوان

الاعنات

واظن حقا لم تساو بذرة

في كف جودك بدرة العقيان

الدهر عبدك والزمان مطاوع

فمن الذي عاداك بالعصيان

المزدوج

انت المعظم والمكرم بالحجى

بل اعلم الاديان بالاتقان

الاستعارة

فازل غبار عثارنا متعززا

واخفض جناح الذل للأقران

مراعات النظير

يا مالك الأحرار ما لك مغنم
السؤال خلقك روضة الرضوان

الموجه

أنسيت معنا بالسخاء وبالبيان
طويت ذكر فصاحة السحبان

محتمل الضدين

علياك تنصب راية الإسلام ما
يمناك تنسخ آية الحرمان

تأكيد المدح بما يشبه الذم

قطرات برك غيث الا انه
للحاسد المخذول كالطوفان

الالتفات

فعداتكم مقرونة بحصولها

أهلاً بوعدٍ ليس فيه توانِ

الإبهام

إن أنجز الكفار موعد مسلمٍ

فالله يحرسهم من الكفرانِ

التشبيه المطلق

مصباح أرواح الكرام جمالكم

وخلالكم كالروح والريحانِ

المشروط

فحقيقٌ أن نادوا لكم بدر الدجى

البدر إن لم يبل بالنقصانِ

التفصيل

كالماء في الجريان أمرك غير أنّ

المال ممنوعٌ من الجريانِ

الإضمار

إن أنت في الجود السحاب فعبرة
الأعداء كيف تدوم بالهملان

التسوية

لفظي وحظ نداكم متوفر
نظمي وحظ يديكم العقدان

الكناية

زنجية بيمينكم نفثاتها
ظلم تزيد النور في الأجفان

العكس

شمس الضحى كلقائكم إذا اشرقت
ولقاك شارق من له عينان

سياقة الأعداد

حزت العلى بالمجد والإكرام

والإقدام والإتقان والإمعان

تنسيق الصفات

أنت الجواد البر بحر مكارم
الأخلاق في الآفاق للأخدان

الحشو القبيح

سبق الرياح جوادكم متداركا
في حلبة المضمار والميدان

الحشو المتوسط

ولو ادعيت الفضل كنت مصدقا
لكم الشهود يقوم بالبرهان

الحشو المليح

فقت الورى لا زال ظلك زائدا
ما دامت الأيام بالعرفان

المتلون

قلبي لقاك يشتهي اشواقه
لا ينتهي لهفانه كالعطشان
افضالكم من يزدهي من عرفكم
لولا نهى ما دام كالحيران

ارسال المثل

دع نقل واشي وقل مشتملا
قول العدي ضرب من الهذيان

ارسال المثلين

ما سد جوعة جايع هو سايغ
ان الدريس يليق للعريان

اللغز

ما زورق يطلى من العقيان
متقوس كمخالب العقبان
زاد السرور ظهوره لكنه

الاعمار لا يبقي علي العمران
كرؤس عود الصولجان بعينه
وقؤس بندق جوقة الغلمان
طورا اباح الاكل لكن تارة
منع المطاعم من ذوي الاوطان
خلخال رجل صبية بل دملج
سبكوا من الابريز للنسوان

طوق من الذهب المذاب فلم اقل
كنعال سنبك مركب الفرسان
ذو جنة ام مسعد ام مسرع
ما يأتلي في السير والجولان
لا فاجر يسعي بسعي باطل
بل تاجر في الربح والخسران
ليلا تراه كوجه من احبته

وَغدًا يعودُ كحاجبِ الصبيانِ
وَمتى يكونُ كوجههِ عندَ الكمالِ
اِذا عراهُ النقصُ في الدورانِ

مطلعُ النسيبِ ذو القافيتينْ

يا مُنيتي بجمالكَ الريانِ
وَمُنيتي بدلالكَ الفتانِ

تجاهلُ العارفِ

خدّاكَ يا نورَ الحدائقِ وردًا امْ
كالشمعِ امْ كشقائقِ النعمانِ

السؤالُ الجوابُ

انسيتَ لما قلتُ هبْ لي قبلةً
فاجبتني بتطابقِ الاجفانِ

المُلمّعُ

لِمَ لا تداوي مهجتي يا بهجتي

چون رنج جان ودرد دل مردان

جز تو ندارم آرزوی در جهان

انت المنی في الوصل والهجران

التجزئة

فاذا نظرت سلبت قلبا لعاقل

واذا مررت تميل كالنشوان

چون بنگری هوش از خردمندان بری

چون بگذری مستانه دست افشان

المقطع

واذا اراك اراك رواءك وردرو

ض راع اوار رواء ورد دان

الموصل

لم تلتفت قلبي بعين تعطف

فمتى تلطف لحظة بلسان

العاطل

وصل الملاح موارد الآمال هل

وعد لكم سرّ الودود الدّان

المنقوط

جفن غضيض يقتضي تخييبي

غنج بزي تجنّب في شان

الخيفاء

اسعاد ذي الآمال في الله يقي

كم تقتضي اهوال ذي الاشجان

الرّقطاء

قرب ونأي تخلف لي متلف

وجد يميل بكفك عنان

المعمّا

لقبي بلا صد وثان بالتعاقب

صار لابني مرسل اسمان

الموشح

احمي الحشاشة عن سنانك اذ
يا قوت قلب حسامك اللهفان

الاغراق في الصفة

الخصر منك ادق من شعر ولا
شيئان في عين الورى سيان

الجمع الفرد

فكأن وجهك في الوضاءة والجبين
كلاهما طلعا لنا القمران

التفريق الفرد

أمثالك القمران بل انت المصون
هما مع الادوار ينكسفان

التقسيم الفرد

خدٌّ وخصرٌ دونه شيءٌ لكم
كالبدرِ والقضبانِ والكثبانِ

الجمع والتفريق

كالشمع خدُّك في الاضاءة انّما
هذا يزيد وذاك في الذوبانِ

الجمع والتقسيم

اظهرت في شيئين منّي حادثا

طرفي قلبي الهائم الحيرانِ
الطرف قد اغرقته بمدامعٍ
والقلب قد احرقت بالنيرانِ

الجمع والتفريق والتقسيم

درُّ الكلام وسحرُ طرفك ساحرٌ
هذا خفيٌّ ذاك في الاعلانِ
فخفيُّ سحرك فرحةٌ لقلوبنا

وَصَفاءُ وُدِّكَ فُرجَةُ الاَسنانِ

التَّفسيرُ الخَفِيُّ

بِالهَجرِ وَالوَصلِ المُؤمَّلِ زِدتَني

حَرَّ الجَحيمِ وَنُزهَةُ البُستانِ

التَّفسيرُ الجَلِيُّ

تُبدي وَتَهوي مُقبِلاً اَو مُعرِضاً

تُبدي الدَّلالَ وَقَد هَوَيتَ هَوانَ

الكَلامُ الجامِعُ

مِن هَجرِكُم اَو مِن زَماني اَشتَكي

وَجدٌ عَلَى الوَجهِ الَّذي اَضناني

لا تَطلُبَنَّ مِن اَهلِ دَهرِكَ مُحسِناً

تَركُ الاِساءَةِ غايَةُ الاِحسانِ

حُسنُ التَّخَلُّصِ

مَن شاءَ ما شاءَهُ فَلينشُرَن

ذكر الهمام الماجد الصوان

المتنزل

مولاي صدر الحق والدين الذي
هو بالبيان منكس المطعان
فلك المعالي مغلق عمر الندي
اقضى قضاة ممالك السلطان

الابداع

مزجت محبته بمهجة عبده
كتمازج الارواح بالابدان

الاستدراك

هو باخل او متلف متبذر
للعرض والاموال في الرحمان

التعجب

بدر بدا ام شمس ام ملك يري

سُبحانَ خالِقِهِ مِنَ الأركانِ

حُسْنُ التَّعْلِيل

حَضَرَ العُفاةُ بِبابِهِ لا غَرْوَ إذْ

ألْفَى أذانَ الإذْنِ في الآذانِ

الطَّرْدُ والعَكْس

الصُّبحُ أصبحَ مُبلِجاً كَلِقائِهِ

ولِقاؤُهُ كالصُّبحِ باللَّمَعانِ

المُكَرَّر

الدّارُ داري إذْ لَزِمتُ جَنابَهُ

والعَيشُ عَيشي والزَّمانُ زَمانْ

المُدَوَّر

رحم النبي ذو بهجة يسلي الشريف بها عن الاوطان

مواهب جلت عن الحسبان والاوزان

ما انفك صاحب دولة وقران

الى الذي له سمعان

الى الصبيان

صفو الكرام خلاصة الالوان

المشجر

الخطاب

يا من لشرعة ربه كمحمد
وأنا الذي في المدح كالحسان

جئنا إليك عليك خير تحية
بقصيدة كالدر والمرجان

الفضل منقبة ترام بهمة
لا باتباع الذيل والأردان

حسن الطلب

مع أن ألحاني صفير بلابل
بالشعر ليس كصيحة الغربان

ضمنت للغزي بيتا رايقا
في وصف حالي منشدا ببيان

أنا غرس همتك الشريفة فاسقني
واجن المدائح من جنان جنان

التصحيف

ان كان حافد كم حبيبا عاقلا
لازال فرحة قلبه الجذلان

حسن المقطع

ما قابل القمري نوح حمامة
بفنون اشجاع على الافنان

المتنافر

حز جد وجز قز سد وسس عد زد فه
ع فه عش وطب سر خر لكل اوان

السلس

والله جل جلاله اعطاك ما
تختار من امن ومن ايمان

من كلام حضرت ابي حنيفه كوفي
رحمة الله عليه رحمة واسعة

قضى الله امرا وجرى القلم
وفيما قضى ربنا ما ظلم
قضى كرد يزدان وراندش قلم
نكرد آن خداوند بر ما ستم
ففي الامر ما خان لما قضى

وفي الحكم ما جار لما حكم
بامرش خيانت نباشد بديد
نه جور وستم حكم او در حكم
بدا خلق ارزاق اجسامنا
وقد كانت ارواحنا في العدم
غذاي تن بنده كان آفريد
بد انكه كه بد جانها در عدم

فَبِالفَضلِ اَبدا لَنا رِزقَنا
وَبِالعَدلِ اَجرى لَنا ما قَسَم

بفضلش بیاورد روزی بدید
بعدلش ببخشید بر بیش وکم

فَعَبدٌ دَنِیٌّ فَقِیرٌ حَقِیرٌ
وَعَبدٌ غَنِیٌّ غَرِیقُ النِّعَم

یکی بنده گریان زرنج نیاز

یکی بنده خندان زگنج درم

فَشَخصٌ ضَعِیفٌ وَضِیعٌ رَدِیٌّ
وَشَخصٌ شَرِیفٌ رَفِیعُ العَلَم

یکی تا بسفلی فرو برده سر
یکی تا بعلیا کشیده علم

فَوَجهٌ صَبِیحٌ صَحِیحُ البَدَن
وَوَجهٌ قَبِیحٌ سَرِیعُ السَّقَم

یکی خوب روی و تن زورمند
یکی زشت و بیمار و تن در الم
وَقلبٌ سلیمٌ قرینُ السُّرُور
وَقلبٌ حزینٌ ندیمُ النَّدَم
یکی با سلامت بدل شادکام
یکی با ندامت بدل ناخرم
کذا سُنّةُ اللهِ فیما مضی

قضی وانقضی ما جری بالقلم
چنین بود تا بود حکم حکیم
چه داری تو بیهوده اندوه و غم
فلا سُدَّ بابٌ اذا ما فتح
ولا رُدَّ بابٌ اذا ما انتقم
نه بندد دری کس که بگشاید او
ونی کس گشاید که کردش بهم

فَمَا شِئْتَ إِنْ لَمْ يَشَاءْ لَمْ يَكُنْ
فَمَا شِئْتَ كَالشَّهْدِ أَوْ كُنْ كَسَمْ
چنانکه او نخواهد نخواهد بدن
تو خواهی خرم باش و خواهی دژم
فَدَعْ يَا فُؤَادِي عَنِ الاخْتِيَارِ
وَقُلْ حَسْبِيَ اللهُ رَبِّي وَتَمّ
مرا وقت بد و باز حال پس نکو

مرا بس که ناصر بود نصرتم
فَأَتْمَمْتُ شِعْرِي بِبَيْتٍ رُوِي
لَنَا عَنْ عَلِيٍّ عَلاً فِي الكَرَمْ
یکی بیت دیگر نخواهمت گفت
ز قول علی بر مکان کرم
إِذَا تَمَّ أَمْرٌ دَنَى نَقْصُهُ
تَوَقَّعْ زَوَالاً إِذَا قِيلَ تَمّ

هر آنکس که باشد مرادش تمام

ز عزل و ولایت برون زین خیم

فَإِنْ خَانَ نَفْسِي بِنَقْضِ الْعُهُودِ

فَمَا خَانَ قَلْبِي وَلَا يُتَّهَمْ

اگر متّهم شد تنم در عهود

نگشت این دلم در وفا متّهم

وَإِنْ هَمَّ نَفْسِي بِتَرْكِ الْوَفَا

فَقَدْ ضَمَّ قَلْبِي لِغَمٍّ وَهَمّ

وگر این تنم شد بترک وفا

دلم بست با درد و غم لاجرم

وَإِنْ خَانَ نَفْسِي بِذَنْبٍ كَثِيرٍ

فَقَدْ فَاضَ عَيْنِي بِدَمْعٍ كَدَمْ

وگر تن گناهان بسیار کرد

ز جور دلم شد دو چشمم چو نم

فنفسي كفور و قلبي صبور
و ربي غفور بان قد كرم
تنم هست پر عيب ليكن خداي
همي پوشد اين عيب آن از كرم
لك الحمد و الشكر يا سيدي
بان ليس قلبي رهين الصنم
سپاس از تو دارم الهي كه من

نيم چون خدم رفته پيش صنم
فيا ربنا خذ لغفراننا
ولا تخزنا يوم حشر الامم
الهي فضيحت مكردان مرا
مزن از قطيعت رقم بر دلم
فاكرم لنا في اللقا و البقا
فاتمم لنا نورنا من ظلم

بکن نور دین بر دل ما تمام
نکه دار ما را ز کفر ظلم
وَهَا ذَنبَ مَا كَانَ فِي عَادَتِي
وَلَكِن نَسِينَا وَزَلَّ الْقَدَمْ
وکر شد خطایی زمن بر مکیر
که کفتار تازی بند عاد تم
جَرَى لِلْحَنِيفِيِّ شَيْءٌ عَجِيبْ

رَدِي تُوكُ عُرْبِ لِأَهْلِ الْعَجَمْ
عجب این حنیفی که این پارسی
بکوید همی شعر تازی بهم

هَذَا الْعَرُوضُ نَظَمَهَا مَلِكُ الْكَلَامِ
شِهَابُ الدِّينِ الْأَدِيبُ الْمَعْرُوفُ بِالصَّابِرِيِّ

بحر هزج

هزج را گر تمام ارکان همی خواهی و مگذر
بگیر این وزن را یاد و بدان این قطعه را از بر

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

زهی بافر یزدانی زهی فرزند پیغمبر

هزج مسدس

مسدس گر هزج گردد بمحاصل
بود آسایش جان و تن و دل

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل

چنین تقطیع گردش مرد عاقل

هزج مکفوف

چو مکفوف شود بحر هزج گشت دلفروز
بدین طرز بود شعر که گفتیم بیاموز

مفاعیل مفاعیل مفاعیل مفاعیل

خوشست باده همه عمر بهشت باده همه روز

هزج اخرب

وزن هزج اخرب و ز بیت میسر

هرچند بخوانیش بود خوشتر و بهتر

مفعول مفاعیل مفاعیل فعول

ای رایت اقبال ز رای تو میسر

هزج اخرب مسدس

در بحر هزج مساز تاخیر

حالی ز شمار اخربش گیر

مفعول مفاعلن مفاعیل

ای پاک دل خجسته تدبیر

وزن رباعی ز هزج زحاف

در بحر هزج زحاف بسیار آید

وین وزن ترا همه نه درکار آید

مفعول مفاعلن مفاعیل فعولن

در تقطیعش جمله پیدا آید

بحر رمل

خوشترست از بحرها بحر رمل بر اتفاق
سوی نظمش بیش باشد طبعها را اشتیاق
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات
ای بتو آراسته صدر خراسان و عراق

رمل مخبون

رمل مخبون راست لطافت بکمال
چو پرسندت تقطیع چنین کن همه حال
فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلات

ای نگارین که چو حسن [illegible]

بحر رجز

بحر رجز را گر تمام ارکان بخوانی در سخن
بی هیچ شک تقطیع او گر پرسیت زین گونه کن
مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

هر لحظه بخت نو شود از گردش چرخ کهن

رجز مطوی

از رجز مطوی اگر باخبری

وزن خوشش و رسم ار باهنری

مفتعلن مفتعلن مفتعلن

نیک بدانی چو سره درنگری

رجز مخبون

رجز یق ختن در رجز بود روا

عروض او چنین بود نزد ما

مفاعلن مفاعلن مفاعلن

همیشه باد در دو جهان ترا بقا

بحر سریع

بحر سریعست خوش و دلگشای

جمله ارکانش همه جان فزای

مفتعلن مفتعلن فاعلات

هرچه نخواهی بدهادت خدای

بحر قریب

قریبست ز بحر بی نظیر

بدان نیک و بکن نفس بر ضمیر

مفاعیل مفاعیل فاعلات

درین باب تو این شعر یاد گیر

قریب اخرب

خواهی که بدانی قریب اخرب

تا شاه سخن شوی مقرب

مفعول مفاعیل فاعلاتن

ای خدمت تو دولت مجرب

بحر منسرح

منسرح از بحرهاست خوشتر و بهتر بنام

وزن خوشش در عروض اخت دو قیست و کام

مفتعلن فاعلات مفتعلن فاعلات

قافلهٔ شب گذشت صبح برآمد تمام

منسرح مرفّل

منسرح است ای پسر چو نیک بدانی

رکن مرفّل در او شدست نهانی

مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

گردد معلوم چو بر وفق بخوانی

بحر خفیف

خوشترین بحرهاست بحر خفیف

وزن او اصل مثنوی لطیف

فاعلاتن مفاعلن فعلن

کلّ شیئ من الظّریف ظریف

بحر مضارع

زبحر مضارعست سخن را همه جمال

بتقطیع رکنها شده بود جمله زین مثال

مفاعیل فاعلات مفاعیل فاعلات

زهی آسمان قدر وخهی مشتری بفال

مضارع اخرب

چو پرسیم از مضارع اخرب ز تو نشان

تقطیع او چنین کن در حال و در زمان

مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات

ای تیره از جمال تو خورشید آسمان

ایضا مضارع اخرب

نوعیست از مضارع بارکنهای اخرب

تقطیع او چو کردی گردد سخن مهذب

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلات

ای مه رخ وسمن بر ای مه رخ و شکر لب

بحر مقتضب

بحر خوب مقتضبست
وزن نیک بو العجبست
فاعلات مفتعلن
از بحور منتخبست

بحر مجتث

بحر مجتث از ان طبعها شتاب کنند
کز ان سخن را چون لؤلؤ خوشاب کنند
متفاعلن متفاعلن متفاعلن
شود از دولت تازه چهرهٔ نو کهن

بحر بسیط

بحر بسیط شنو گر عاشق سخنی
تقطیع او بصفت الاجزا این بکنی
مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن

ای زلف دلبر من دلبند و دلکشی

بحر وافر

زوافر گر همی طلبی نشانی
سزد که همیشه در سخن چکانی

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بزرگ عنصر و نادره زمانی

حدائق السحر في دقائق الشعر من تأليف ملك الكلام اكمل الشعراء افصح الفصحاء مليح البيان بليغ اللسان رشيد الملة و الدين قدس الله سره و رضي عنه

حسن المطلع والترصيع

ای فلک را سوای قدر تو بار
وی ملک را ثنای صدر تو کار

تجنیس و ترصیع

تیر جرخت ز مهر دیده سپیر
تیر جرخت ز مهر دیده سپار

تجنیس تام

جو در ابر دی از میان بهاران
بخل را کردی از کنار کنار

تجنیس ناقص

ساعد ملک و رخش دولت را
تو سواری و همّت تو سوار

تجنیس زاید

پست نا رایت تو خانهٔ خان
تنگ با فسحت تو شارع شار

تجنیس مرکّب

بی وفای تو مهر جان ناچیز

با وفای تو مهر جان چو بهار

تجنیس مکرّر

صبح بدخواه از احتشام تو شام

گل بدگوی از افتخار تو خار

تجنیس مطرّف

عدلت آفاق شسته از آفات

طبعت آزاده بوده از آزار

تجنیس خط

از تو بیمار ظلم را دارو

وز تو اعدای ملک را تیمار

اشتقاق

روز کوشش چو زیر ران آری

آن قضا پیکر قدر پیکار

سجع متوازن

سرکشان جهان حادثه ور

اختران سپهر آینه دار

طرد و عکس

در سجودت توان شوند ز پیش

بر وجودت روان کنند نثار

سجع مطرّف

آردت فتح در مکان امکان

دهدت کوه بر قرار اقرار

مقلوب بعض

رشک قدرت بر سپهر و نجوم

شکر فتحت کنند بلاد و دیار

مقلوب کل

کرم کردد ز تاب دل پیکان

مرک بارد بخصم بر سوفار

مقلوب مجنح

گنج نصرت دهد گزارش خنگ
رای نصرت دهد حمایت یار

مقلوب مستوی

رامش مرد گنج باري و قوت
تو قوي را بجنگ در مشما

رد العجز علي الصدر

کار عدل تو ملک داشتن است
عدل را خود جز این نباشد کار

نوع دوم

خصم تیمار دولت تو کند
خصم نیکوترست در تیمار

نوع سوم

بسیار تو جود خورده بین

ز یمین تو ملک دیده یسار

نوع چهارم

درمقامی که بار زر بخشی

ریزشش ابر را نباشد بار

نوع پنجم دو قسمت

می گزاری برمح وام عدو

کس ندیدست رمح وام گزار

قسم دوم

چرخ از آزار تو نیازارد

بندکان را بکار رسد آزار

نوع ششم دو قسمت

نارد از خدمت تو بیرون سر

ورچه بشکافیش نیزه چونار

قسم دوم

دشمنان را بداوری خلاف
با قضاهای گنبد دوّار

متضاد

قهر و کینت بباد داده چو خاک
لطف و مهرت آب گشته چو نار

اعتاب

ای نکوخواه دولت تو عزیز

وی بداندیش روزگار تو خوار
هر که زنهارخواه عهد تو شد
مسپارش بعالم خونخوار

مزدوج

گاه ریزه بنیزه بربایی
چون کنی عزم و رزم اینت سوار

استعاره

جز غبار ضمیر تو نسترد
دیدهٔ عقل و سرمهٔ دیدار

مراعات النظیر

در گل شرم رفت بی گل تو
سایهٔ ماه چرخ آینه دار

الموجه

آن کند کوشش تو بر اعدا

که کند بخشش تو بر دینار

محتمل الضدّین

بی هوای تو کفر باشد دین
با رضای تو فخر باشد عار

تاکید المدح بما یشبه الذم

هست رایت زمانه را عادل
لیک دستت خزانه را غدّار

التفات

فلک افزون ز تو ندارد کس
ای فلک خشک گیر بیشش دار

ایهام

بخت سوی درت خزان آید
راست چون بت پرست سوی بهار

تشبیه مطلق

تیغ تو همچو آفتاب بنور
می زداید زمانه را ز نگار

تشبیه تفضیل

چرخ و ماهی نه نیستی لیک
نیستی این هر دو را قوام و قرار
بلکه از تست چرخ را تمکین
بلکه از تست ماه را اظهار

تشبيه مشروط

ماهي از ماه ناورد كاهش
چرخي از چرخ نشكند زنهار

تشبيه اضمار

گر تو چرخي چرا عدوست نگون
ور تو ماهي چرا عدوست نزار

تشبيه تسويه

جاي خصمت چو جاي تست رفيع
آن تو تخت و آن خصمت دار

تشبيه كنايت

چون تو در روز و شب كني پيدا
چون تو بر خار گل كني ديدار

تشبيه عكس

شام گردد چو صبح زرد لباس

صبح گردد چو شام تیره شعار

سیاقة الاعداد

دست برد بگاه عرض و هنر
بسخا و وفا و عدل و عیار

تنسیق الصفات

نورت از مهر و لطفت از ناهید
برت از ابر و حلمت از کهسار

حشو قبیح

قدرت ار مجتهد شود ببرد
آسمان را بسخره و بیگار

حشو متوسط

لیک لطف تو ای همایون رای
بلطف دُر برآورد ز بحار

حشو ملیح

باغ عمرت که تازه باد مدام
چشم بد دور روضه ایست بهار

متلوّن

ای شده قدوهٔ وضیع و شریف
وی شده قبلهٔ صغار و کبار

ارسال المثل

بکشد آب خصم آتش تو

بکشد تاب مهر مهرهٔ مار

ارسال المثلین

گو مهی فارغ از هوای خسوف
گو مهی ایمن از بلای حمل

لغز

چیست آن دور قهر او نزدیک
چیست آن خرد فعل او پیدا

خام او هرچه علم را پخته
مست تو هر که عقل را هشیار
دل شکن لیک درد دل پیوند
خوش گذر لیک روزگار گذار
رنج او نزد بیدلان راحت
خوار او نزد زیرکان دشوار
چون دعا خوش عنان بی‌مرکب

چون قضا رهنورد و بی‌هنجار
اندهش همچو لهو راحت بخش
آتشش همچو آب نوش گوار
نعره در وی شکنج موسیقی
ناله در وی نوای موسیقار
عشق اصلیست در منازعتش
عقل غمگین بود روان غمخوار

خاصه عشق بتی که در غزلش
مدحت شاه می کنم تکرار
شاید ار زان غزاله بنیوشم
این نوا این غزل بنغمه زار

مطلع غزل ذو قافیتین

از دلم سوزشش برد قرار
بسرم نرگسش سپرد خمار

تجاهل العارف

ویحک آن نرگس است یا جادو
یارب آن سوسن است یا گلنار

سوال و جواب

گفتم از جان بعشق بیزارم
گفت عاشق ز جان بود بیزار
دوست می دارمش که یار منست

دشمن آن به که خود نباشد یار

المُلمّع

سوخت در آتشم چه می گویی
کم تحرقني بغیر النار

المقطّع

زار و زردم ز درد دوری او
درد دلدار زرد دارد زار

الموصّل

تنعیشمچنینکشتبغم
کلبختمنهفتهکشتبخار

المجرّد

چهرهٔ روشنت چراغ منست
زیر زلفش میست در شب تار

رقطا

غمزهٔ شوخ آن صنم بگشاد
سیل خونم ز اشک خون آثار

حیف

دل شد و هم نه بیند از وی مهر
سر شد و هم نه بیند از وی کار

معما

موج دود دل و دود دیده من
برد دریا و ابر را مقدار

تضمین

وصل خواهم ندانم آنک بکس
رایگان رخ نمی نماید یار

الاغراق في الصفة

ور نماید ز بس صفا که در وست
راز من در رخش شود دیدار

جمع تنها

برلبش زلف عاشقست چو من
لاجرم همچو منش نیست قرار

تفریق تنها

باد صبحست بوی زلفش نه
نبود باد صبح عنبربار

تقسیم تنها

هست خطش فراز عارض او
این یکی ابر و آن یکی گلزار

جمع و تفریق

من و زلفین او نگونساریم
جز که او بر گلست و من برخا

جمع و تفریق و تقسیم

همچو چشم تو انگرست لبش

این باب آن بلؤلؤ شهوار
آب این تیره دُرّ آن روشن
این گهی گریه آن گهی گفتار

تفسیر خفی

خورد خوردم بعشق او ناکام
سست هستم بهجر او ناچار
او مرا خون و من ورا اندوه
او ز من شاد و من از و غم خوار

تفسیر جلی

جگر و جان و چشم و چهر منست
جمله در عشق آن بت فرخار
هم بغم خسته و بتن رنجور
هم بخون غرقه و بزخم افکار

کلام الجامع

مویم از غم سپید گشت چو شیر
دل ز محنت سیاه گشت چو قار
این ز عکس بلا کشیده خضاب
وان ز راه جفا کشیده غبار
غم دل در شکست بازارم
مدح شه بر گشایدم بازار

متزلزل

شه قزل ارسلان که دست و دلش
هست خصم شمار و خصم شمار

ابداع

حزمش آورده کوه را بسکون
عزمش آورده چرخ را بمدار

تعجب

جای دُر در میانهٔ دریاست

از چه معنیست دست او دربار

حسن التعلیل

رغم دریا که بخل می آورد

او کند مال بر جهان ایثار

عکس

چه شکارست نزد او چه مصاف

چه مصافست نزد او چه شکار

مکرر

بدره بدره دهد برابر زر

دجله دجله کشد بزم عقار

حسن الطلب

گشت ازان بدره بدره بدره مخجل

برد ازان دجله دجله پیار

حسن المقطع

خرد وا با زمانه در جنگم
که بغم می سپاردم همواره
چه بود گر کف تو بر گیرد
از میان من و زمانه غبار

حسن المقطع

تا عیانست مهر را تابش
تا نهانست چرخ را اسرار
روز و شب جز سخا مبادت شغل
سال و مه جز طرب مبادت کار